

K ARCHITEKTONICKÝM ZLOMKŮM ZE ZBRASLAVSKÉHO KLÁŠTERA

MIROSLAV KOVÁŘ

Autor se snaží doplnit nepočetný soubor dosud známých architektonických článků ze středověké výstavby na Zbraslavi. Současně se snaží stanovit stáří dvou hlavic s vegetabilním motivem a zodpovědět otázku, zda pocházejí z architektonické výbavy královského loveckého dvora Přemysla Otakara II. nebo až z následné výstavby cisterciáckého kláštera založeného roku 1292.

ON FRAGMENTS FROM THE ZBRASLAV MONASTERY

The author attempts to complete a small set of currently known architectural elements from a medieval construction in Zbraslav. He also attempts to determine the age of two heads with a vegetal motive and to answer the question of whether they come from the architectural equipment of the royal hunting court of Otakar II or from the later construction of the Cistercian monastery founded in 1292.

Klíčová slova — cisterciáci — Čechy — Praha-Zbraslav — architektura — hlavice — vegetabilní dekor — raná gotika

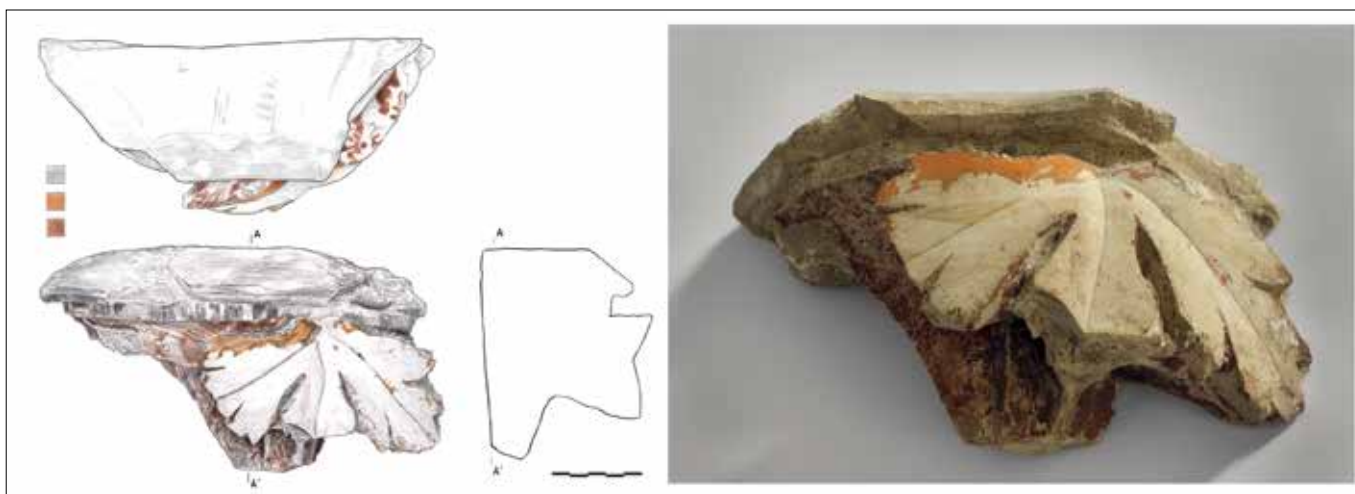
Key words — cistercians — Bohemia — Prague-Zbraslav — architecture — head — floral decor — Early Gothic

Zbraslav včetně její blíže nespecifikované zástavby byla původně knížecím darem kladrubskému klášteru (FRB IV, 48), který zdejší stavby obnovil (FRB IV, 49), a ještě po roce 1239 bylo toto obdarování potvrzeno (např. PODLAHA 1909, 276). Poté, co přešla do držení pražského biskupství (FRB IV 49; ZbK 1952, 131), ji v roce 1268 směnou získal Přemysl Otakar II., který zde vystavěl opevněný lovecký dvůr (RBM II, 240, č. 620; (FRB IV, 49; ZbK 1952, 132). Konvent cisterciáků byl na Zbraslav uveden v roce 1292 (FRB IV, 53; ZbK 1952, 139; CHARVÁTOVÁ 2002, 186). V zakládací listině z téhož roku (TADRA 1904, 1) zaujme zmínka o provizorní úpravě objektů pro nově přichozí konvent (ZbK 1952, 139). Před stavbou kláštera sloužil jako provizorium kostel sv. Jakuba, v němž konvent na počátku sloužil bohoslužby (FRB IV, 79; ZbK 1952, 195). Za nepřímý doklad značné stavební činnosti jsou pokládány odpustkové listiny z let 1294 a 1296 (TADRA 1904, 4). Před rokem 1296 byl vystavěn údajně opatský (FRB IV, 69) a komorní dům (FRB IV, 92; cf. např. HANSL 1899, 433). V roce 1297 byl slavnostně položen do již připraveného výkopu základní kámen ke stavbě konventního chrámu (FRB IV, 77; ZbK 1952, 192; CHARVÁTOVÁ 2002, 189; cf. populárně ŠAFÁŘ 1985, 7), kam byl v roce 1305 do hrobky uprostřed kostela uložen král Václav II. (FRB IV, 99; ZbK 1952, 235). Je zřejmé, že v té době byly již dokončeny chórové partie kostela. Uvádí se, že po vymření Přemyslovců se stavební práce na klášteře zpomalily (KUTHAN 1978, 86–87). Tomu by odpovídala i často citovaná zpráva Zbraslavské kroniky o tom, že v roce 1329 byl chrám na jižní straně opatřen devíti kaplemi a oltáři, s připomínkou, že na chrámu se patrně po dvaadvacet let nepracovalo (FRB IV, 293; ZbK 1952, 644; CHARVÁTOVÁ 2002, 237). Patrně ve druhém desetiletí 14. století byly posvěceny mohučským arcibiskupem Petrem dva oltáře s chórem a chrámem (FRB IV, 255; k interpretaci KUTHAN 1978, 86, pozn. 33). Výstavba konventního kostela se protáhla až do pokročilého 14. století, jak naznačuje rozeta s kružbou v západním průčelí konventního chrámu (KUTHAN 1978, 94). Kromě výstavby chrámu postupovaly i práce na vlastním konventu a klášterních budovách. V roce 1310 za vlády Jindřicha Korutanského je zmiňována klášterní nemocnice (ZbK 1952, 383), k roku 1320 se dovídáme o kapitulní síni (VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 592), později o stavbách dalších, až k poničení kláštera husity v roce 1420.

Zájem o architekturu kláštera má dlouhou tradici. Již K. V. Zap zcela podstatně přispěl k poznání klášterních staveb publikací dvou výkresů nalezených v roce 1850 ve věži mokropeského kostela, kterým přikládal věrohodnost (ZAP 1855, 83). Ze stavby kláštera zachycené na uvedeném plánu v zásadě vychází hodnocení klášterních staveb dodnes. V literatuře je převážně zdůrazňováno, že zaniklý konventní chrám byl obdobného typu závěru či dispozice, jakou měl klášterní kostel v Cîteaux II., případně kostel v Hradišti nad Jizerou (CHYTL 1919, 49; BACHMANN 1941, 24; cf. BACHMANN 1977, 13; VARHANÍK 1983, 305; LÍBAL 1994, 88, 91; 2001, 412; cf. LÍBAL 1948, 74; cf. KUTHAN 2005c; HORYNA 2006, 10–13). Nalezneme však i odkazy na konventní chrám v Clairvaux (NEUWIRTH 1888, 386–387; cf. BENEŠOVSKÁ 1996, 236–238). Poukázáno je i na uplatnění formálního aparátu katedrál-ních staveb v jeho architektuře (KUTHAN 1982, 333; 1994, 481–482). Všeobecně je také vyzdvihován význam halového uspořádání jeho chóru (např. HOMOLKA 1974a, 205), studován byl rovněž poměr

zbraslavské hlavní svatyně k ústřednímu chrámu sedleckého kláštera či dobovému slohu (MENCL 1969, 323, 326; cf. HOMOLKA 1974b, 55). V literatuře jsou uváděny i středoevropské příklady – Kamieniec (Kamenec), Marienstern, Lubiąż (Lubuž), které mohla stavba zbraslavského chrámu ovlivnit (KUTHAN 1978, 93; VARHANÍK 1983, 306, 308; KUTHAN 2005c 186, 188–190; 2005d, 199–200, 202), nebo kterými mohla být jeho architektura ovlivněna (jako například klášterem Heiligenkreuz – KUTHAN 2005c, 184–185; 2005d, 198–199; BENEŠOVSKÁ 2006, 236–238, 241). Zdůrazňována je úloha Zbraslavi jako královské nekropole (KUTHAN 1978, 88; 2005a, 20; 2005b, 62; cf. KUTHAN 2005e, 282; 2005f, 426; 2005g, 471; BENEŠOVSKÁ 2006, 236–238).

Na fyzické pozůstatky klášterních staveb bylo upozorněno již před delší dobou (NYPLOVÁ 1933, 57, 58; MENCL 1951–1952, tab. VI: 9; WIRTH 1957, 884–885, cf. POCHÉ 1982, 346, 350). Zcela zásadní posun v jejich poznání přineslo až zahájení archeologického výzkumu v roce 1975 a jeho pokračování 1984–1989 (BENEŠOVSKÁ ET AL. 1986, 388, 389; DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 135). K poznání podoby klášterního kostela přispěl i nevelký plošný výzkum realizovaný v roce 1978. Již první etapy výzkumu zachytily torza zdív (pilíře lodí, kaple závěru; TRYML 1980, 250). Na základě vyhodnocení výsledků archeologických výzkumů z let 1975–1980 bylo možné rekonstruovat půdorys konventního kostela jako čtyřlodní stavbu s transeptem a pravoúhlým chórem opatřeným

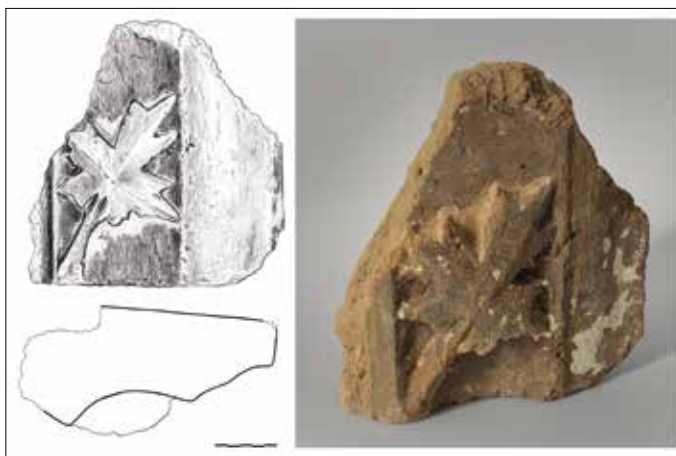

Obr. 1. Praha 5-Zbraslav, zaniklý cisterciácký klášter. První raně gotická opuková hlavice prutu zdobená vegetabilním dekorem. Uložena v depozitáři NPÚ ÚOP HMP. Pohled na krycí desku hlavice a na hlavici, řez A–A hlavici (kresba S. Svatošová, 2005; foto P. Havlík, 2014).

věncem kaplí. Byly rovněž rozpoznány dvě etapy výstavby svatyně. V první, realizované do roku 1305, vyrůstal závěr s trojlodní příčnou lodí, v druhé, realizované o dvacet let později, bylo vybudováno čtyřlodí s dodatečnou výstavbou jižní boční lodě (BENEŠOVSKÁ ET AL. 1986, 390, 392; TRYML/JEČNÝ 1981; též JEČNÝ/TRYML 1987, 139; cf. NOVOTNÝ 1941, s. p.; HOFMEISTEROVÁ/ZVOLÁNEK 1977, 21; KUTHAN 1978, 85, 87; dále ale i PAŠEK 1995, 43; VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 592–593; DRAGOUN 2002, 202). Poprvé byly také podrobně zhodnoceny architektonické zlomky. Publikovány byly raně gotické detaily spojované s předklášterními stavbami (klenební žebra vejčitého profilu), případně s počáteční dobou výstavby kláštera (BENEŠOVSKÁ ET AL. 1986, 402). Před rok 1300 byla zařazena klenební žebra o profilu tupého klínu či hruškového profilu. První třetině 14. století náležel další horizont fragmentů. Do třetího desetiletí, do doby po roce 1329, byla zařazena členitě profilovaná hrušková klenební přípora. Z nalezených artefaktů, které je možné spojovat s výstavbou klášterních staveb, vzbudily pozornost zlomky náhrobníků, z nichž pět fragmentů bylo přisouzeno členům královské rodiny (např. STEHLÍKOVÁ 1983, 9).

Stavebněhistorický průzkum realizovaný SÚRPMO v roce 1982 výrazně rozšířil naše poznatky o rozsahu a charakteru pozůstatků středověkých stavebních konstrukcí v zámeckém areálu. Pod západním křídlem prelatury byl identifikován vrcholně středověký jednotrakt (včetně detailů), prorůstající až do úrovně prvního patra, interpretovaný jako opatský dům (HORYNA 1984, 177, 179, pozn. 9). V západní zdi byly odhaleny zbytky náročně pojednaného portálu, náležejícího patrně do první etapy výstavby cisterciáckého kláštera. Do období staršího, mezi výstavbou románské a vrcholně gotické stavby západního křídla prelatury, náleží podle autora průzkumu západní krátký jednotrakt navazující na západní křídlo prelatury (HORYNA 1984, 178). V severní partii západního křídla prelatury bylo identifikováno také románské zdivo zařazené do druhé poloviny 12. století, interpretované jako pozůstatek stavby benediktinského probošství. Pozůstatky gotické zástavby byly zjištěny i v jižním křídle prelatury (HORYNA 1984, 179, pozn. 5). Stavebním aktivitám krále

Přemysla Otakara II., za něhož zde vyrůstal lovecký dvůr, je přičítána věžová brána stávající prelatury, na jejíž místo je lokalizována i podstatná část objektů probošství a královského dvora (HORYNA 2006, 6–7). Objekt opatství je považován za klášterní provizorium, které využilo starších objektů královského dvora. Z větší části však šlo o novostavbu, která byla budována až do počátku 14. století. Navazující stavebně historický průzkum podrobil důkladnému rozboru gotické jádro v kostele sv. Jakuba, interpretované jako pozůstatky patrové kaple. Ta je nahlížena v kontextu královských a řádových kaplí druhé poloviny 13. a poloviny následujícího věku (DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 150–153). Stavebně historický průzkum odhalil v presbytáři a jižním rameni transeptu kostela sv. Jakuba množství druhotně použitých gotických architektonických článků (DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 145). V jižní a severní zdi lodi západně transeptu bylo identifikováno gotické zdvo z cihel, v jižní zdi byla zároveň popsána čtyři okénka vyzděná z tvarovek. V severní zdi, v dolní části vyzděné z lomového opukového zdiva a v horní pak také z gotických cihel, byly nalezeny pozůstatky velkého otvoru, včetně jeho ostění a hlavice s vinným listem (*ibidem*, 148). Objevené raně gotické okno osazené v západní fasádě severojižního příčného křídla prelatury (*ibidem*, 158) bylo rovněž podrobně zhodnoceno.

Obr. 2. Pomuk, Plzeň-jih, zaniklý cisterciácký klášter. Zlomek okenní kružby s listovým dekorem. Terakota. Uloženo: depozitář ZIP, o. p. s. (kresba S. Svatošová, 2014; foto P. Havlík, 2014).

S obdobím Přemysla Otakara je spojováno také cihlové nadezdění a přístavba na pilířích (DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 144) k románskému traktu pod západním křídlem prelatury. Trakt byl směrem k jihu delší, původně disponoval šijovitým nástupním prostorem. Vykazuje tři stavební fáze (*ibidem*, 142–143). Bylo konstatováno, že na románský jednotrakt mohl na jihu navazovat kostel. Tyto objekty jsou přisuzovány stavbám kladrubského probošství, u předpokládané starší fáze se dokonce uvažuje o prvotní knížecí zástavbě lokality (*ibidem*, 144).

S obdobím Přemysla Otakara je spojováno také cihlové nadezdění a přístavba na pilířích (DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 144) k románskému traktu pod západním křídlem prelatury. Trakt byl směrem k jihu delší, původně disponoval šijovitým nástupním prostorem. Vykazuje tři stavební fáze (*ibidem*, 142–143). Bylo konstatováno, že na románský jednotrakt mohl na jihu navazovat kostel. Tyto objekty jsou přisuzovány stavbám kladrubského probošství, u předpokládané starší fáze se dokonce uvažuje o prvotní knížecí zástavbě lokality (*ibidem*, 144).

Nové příspěvky k materiálové základně klášterní architektury

Znamé architektonické články z konstrukcí zaniklého středověkého kláštera lze ještě stále doplňovat o další nepublikované zlomky. Doposud nepovšimnuty zůstaly fragmenty dvou poškozených kalichových hlavice s listovým dekorem (obr. 1, 4).¹ Prvá hlavice je opatřena okosenou polygonální krycí deskou, na niž navazuje tělo široce rozevřeného kalichového jádra hlavice. Z něj se směrem dolů odvíjejí mírně podtesané listy s mírně vpadlým středem, který je zdůrazněn žilkováním vytvořeným jednoduchým zářezem. V celku se zachoval pouze jeden list se zaostřenými konci. Na povrchu hlavice s pozůstatky červeného a oranžového nátěru je zřetelný negativ po otlučeném dalším listu (obr. 1). Otázkou zůstává, které části stavby a prvku hlavice náleží. Uvažovat lze nejspíše o hlavici sloupku či prutu ostění.

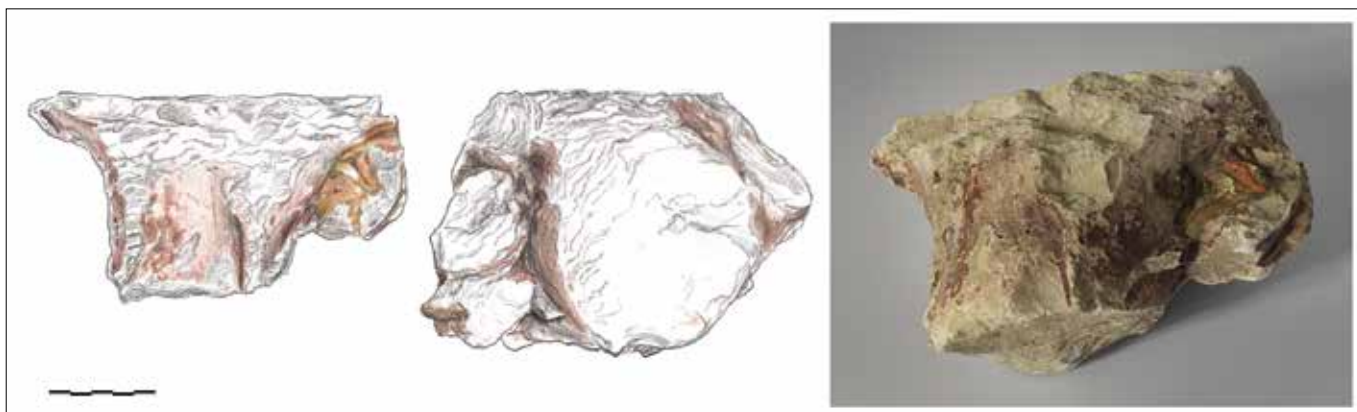
Nápadné je, že trojice listů je podána velice ploše, ale ještě s náznakem přírodního vzoru. Dekor působí celkově ztuhlým dojmem. Pokud bychom hledali srovnatelné příklady takového pojetí dekoru, jako zajímavou paralelu je možné uvést zpracování listu na hlavici sloupku portálu ve východním křídle oseckého kláštera, který vede do průchodu severně kapitulní síně. Zajímavé je, že i zde jsou listy v horní části hlavice zavěšeny a opatřeny náznakem, ovšem mírně vystupující, žilnatiny. Obdobně zpracovaný je i abakus hlavice. Hlavice podle dosavadní klasifikace postrádaly již naturalistickou životnost. Uvedený portál je kladen do poslední čtvrtiny 13. století (KUTHAN 1983, 136, 137). Ztrátu dynamiky přírodě věrných předloh pozorujeme například i u schematicky podaných listů na terakotových ostěních oken kapitulní síně cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně, kde je však jejich pojetí silně podmíněno užitým materiálem a technologií. Kapitulní síň je vesměs datována do pozdního 13. století (*ibidem*, 310, 314, 326, pozn. 92). V téměř kláštere se zajímavý, volněji srovnatelný schematický neživotný dekor uplatnil i na terakotovém ostění

Obr. 3. Nepomuk, Plzeň-jih, kostel sv. Jakuba. Detail okenního ostění z terakotových tvarovek s listovým dekorem (foto J. Krček, 2014).

¹ Prvky označené jako „Zbraslav“ jsou uloženy v depozitáři Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v hl. m. Praze.

portálu do refektáře (*ibidem*, 316). Pro nás je pravděpodobně velmi důležité pojetí listového dekoru, který zdobí dosud nepublikované raně gotické tvarovky ze zaniklého cisterciáckého kláštera v západočeském Pomuku, konkrétně prutů (!) okenních kružeb.² Převážně javorové listy v zásadě mají stále přírodě věrný tvar, pozorovatelná je však již jejich schematizace (obr. 2). V souladu s dosavadními předpoklady lze prvky z Pomuku zařadit do širšího období kolem roku 1275 či možná spíše o něco později. Bez významu nemusí být také dekor na tvarovkách okenních ostění presbytáře nedalekého kostela sv. Jakuba v Nepomuku (obr. 3), který je datován na sklonek 13. století (např. POCHÉ 1978, 463), případně do doby kolem roku 1300, jehož architektura nepochybně souvisí s pomuckou klášterní hutí (např. LÍBAL 1948, 90). S ustrnutým dekorem listů se setkáváme například také na hlavicích pilířů v kapitulní síni kláštera téže řehole ve Vyšším Brodě (KUTHAN 1983, 241). Není bez zajímavosti, že se s pojetím vegetabilního dekoru, který již vykazuje ústup od přírodně živých tvarů, setkáváme i na zlomcích dekoru hlavic datovaných po roce 1278 pocházejících z nedalekého benediktinského kláštera na Ostrově (např. MERHAUTOVÁ 1982, 38, 42 obr. 15, 156). Velice schematicky podané ploché listy nese hlavice prutu východního ostění pohřební niky v klášteře sv. Anežky, datovaná již do doby kolem roku 1270 /1265/ (SOUKUPOVÁ 2011, 201, obr. 259 na s. 200). S ustrnulým listovým dekorem se setkáváme i jinde, jako například v presbytáři kostela sv. Kateřiny v Chomutově (KUTHAN 1994, 146), kde je zřejmý především u listů v dolní části kalichu. V horní části jsou listy již vzduté, avšak podržují v zásadě stejný tvar listu. S listovou ornamentikou vykazující již poněkud odklon od precizně podaného přírodního tvaru, s náznaky schematického pojetí, se setkáváme i na hlavicích přípor v presbytáři kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plzni (např. HRUBÝ 1996, 596). Je třeba připomenout, že ryze

Obr. 4. Praha 5-Zbraslav, zaniklý cisterciácký klášter. Druhá raně gotická opuková hlavice prutu zdobená vegetabilním dekorem. Uložena v depozitáři NPÚ ÚOP HMP. Pohled na hlavici a na její ložnou plochu (kresba S. Svatošová, 2005; foto P. Havlík, 2014).

naturalisticky pojatý dekor hlavice měl krátkého trvání a již záhy se setkáváme s dekorem ustrnulým a neživotným (WEIGERT 1948, 863). Předpokládá se, že ztráta přírodních tvarů a schematizace listů nastoupila u nás cestu na hlavicích ze samého konce 13. století (MENCL 1950, 12) s tím, že poklasická abstrakce vrcholila ve třetině následujícího věku (*ibidem*, 15). S abstraktním pojetím listoví, často reprezentovaným motivem zkadeřeného nebo vzdutého listu, se setkáváme u nás od pozdního 13. a na počátku 14. století. U cisterciů je prezentuje například zajímavý terčový svorník z Hradiště nad Jizerou, jehož povrch je pokryt dekorem právě uvedených zkadeřených listů (k charakteristice svorníku cf. KUTHAN 1983, 76). Z geograficky blízkých pražských příkladů zmiřme hlavice přípor z chóru kostela sv. Tomáše, dekor hlavic přípor ze špitálního kostela Panny Marie (MENCL 1969b, 56, 57). Časnějšímu 14. století pak náleží např. hlavice podvěžních arkád v kostele Panny Marie pod řetězem, hlavice na jižním portálu u sv. Jiljí či konzoly v kapli a hlavice na prutech oken domu U zvonu, které jsou studovaným příkladům již velmi vzdálené. Z jiných příkladů je také zajímavá znovunalezená konzola ze Zbýšova se zkadeřenými listy s žilkováním.³ Je třeba připomenout, že i v samotném areálu cisterciáckého kláštera na Zbraslavi byla zjištěna zdobená hlavice na prutech ostění gotického otvoru v severní stěně kostela sv. Jakuba. Její dekor vykazuje ještě ohlas naturalistického cítění, ale zřetelné jsou již náznaky schematického pojetí (DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 148). Kalichovými hlavičkami s listovým dekorem (nyní otlučeným) byly opatřeny i pruty raně gotického okenního ostění objeveného ve středním traktu

² Soubor získaný při výzkumu lokality v roce 2002 F. Kostrouchem zpracovává v současné době autor a je připravován společně s F. Kostrouchem, J. Krčkem a R. Šíroky k publikaci.

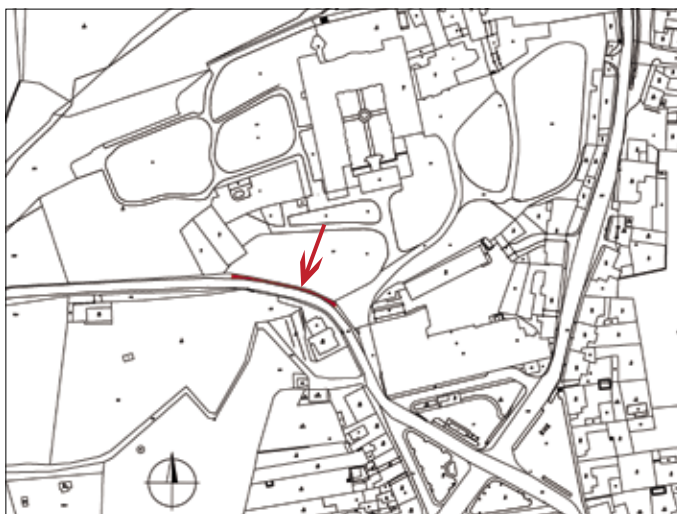
³ Konzola datovaná do poloviny 14. století je uložena v lapidáriu Národního muzea.

prelatury (*ibidem*, 158). Je vhodné připomenout, že charakter uplatněného dekoru je v obecně rovině ovlivněn i volbou materiálu.⁴

Druhá hlavice je rovněž v jádru tvořena kalichem, z něhož se stonkem odvíjí a opět se k němu obrací silně otlučený list (obr. 4). O jeho charakteru lze uvést pouze to, že má vpadlý střed. Ostatní listy jsou na této druhé hlavici otlučeny. Na kalichu hlavice se zachovaly ještě stopy po odlámaných jiných třech stoncích. Krycí deska hlavice je rovněž otlučena. Zachovala se pouze část zakřivené stezky na přechodu krycí desky a kalichu, která je obdobná jako u první hlavice. V dolní části přechází kalich ve válcovitý profil průměru cca 90 mm. Je zřejmé, že naturalistický dekor se svým zpracováním lišil od prvně uvedené hlavice. Rovněž povrch tohoto druhého zlomku je pokryt pozůstatky oranžového a červeného nátěru, který se jeví jako následný. Vzhledem k průměru druhé hlavice v dolní části kalichu by bylo možné uvažovat příslušnosti hlavice k prutům ostění. Fragment druhé zde prezentované hlavice bližší zhodnocení neumožňuje. Se základním pojetím listu, který se odvíjí od jádra hlavice a zpět se k němu obrací, se běžně setkáváme ve třetí čtvrti 13. století, ale nalézáme je i v pokročilé druhé polovině 13. století.

Zmíněné zlomky hlavic je možné doplnit řadou druhotně použitých gotických architektonických článků (obr. 5) objevených v jižní ohradní zdi parku / opěrné zdi silnice (obr. 6). Ve zdi v zásadě z lomového kamene se druhotně uplatnily nepochybně gotické cihly formátu 275 × ? × 90 mm, ? × 135 × 90 mm (např. obr. 7). Registrován je zde ale i výskyt řady sekundárně použitých architektonických článků, z nichž některé jsou vytesány z pískovce. Ve většině případů je však komplikované určení jejich funkce i přesnější časové zařazení. Identifikovat se podařilo nejspíše zlomek klenebního žebra vytesaného z pískovce (obr. 5: 1) a zlomek dílce s masivním prutem nejspíše hruškového tvaru (obr. 5: 2). U některých dalších prvků zjišťujeme část jejich

Obr. 5. Praha 5-Zbraslav, zaniklý cisterciácký klášter. Výběr gotických architektonických fragmentů zazděných v ohradní zdi záměckého parku: 1 – nejspíše zlomek klenebního žebra (vlevo je zřetelná opracovaná strana – bok – se zářezem a patrně náběhem výžlabku), 2 – zlomek dílce s hruškovým prutem; 3 – stupeň vřetenového schodiště (?); 4–6 neidentifikovatelné (foto 1–5 P. Havlík, 2014; foto 6 autor, 2013).

Obr. 6. Praha 5-Zbraslav, zaniklý cisterciácký klášter. Situace ohradní zdi záměckého parku s druhotně zazděnými architektonickými detaily. (Do Mapy evidence nemovitostí vložil F. Flek, 2014.)

4 Za důsledné zdůraznění tohoto aspektu jsem zavázán anonymnímu recenzentovi.

Obr. 7. Praha 5-Zbraslav, zaniklý cisterciácký klášter. Ohradní zeď zámekového parku, sloužící jako opěrná zeď silnice, s druhotně zazděnými středověkými architektonickými detaily. Jejich čísla jsou v souladu s obr. 5 (foto P. Havlík, 2014).

profilace (obr. 5: 4; 8) nebo opracovanou ložnou plochu (obr. 5: 5, 6). Uvedené zlomky nelze blíže analyzovat. Jen u prezentovaného zlomku klenebního pískovcového žebra (obr. 5: 1) lze soudit, že odpovídá, pokud je možné soudit z pozůstatků profilace na jádru žebra, publikovaným zlomkům raně gotických klenebních žebířů (např. DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992, 156, zlomky 3–5).

Vzhledem k celkovému kontextu, závěrům dosavadní literatury a charakteru dekoru je možné konstatovat, že zde prezentované hlavičky s vegetabilním dekorem mohly být zhotoveny ještě v závěru období vlády Přemysla Otakara II., případně v počátcích výstavby kláštera, ale před rokem 1300.⁵ Mohly by tak souviset s výstavbou královského dvora či adaptací starších objektů těsně po příchodu cisterciů na Zbraslav v roce 1292.

V případě fragmentů zazděných v ohradní zdi není možné jejich bližší časové zařazení, pouze s jistou mírou pravděpodobnosti lze u některých zlomků uvažovat o jejich spojitosti se starším horizontem již známých fragmentů (obr. 5: 1).

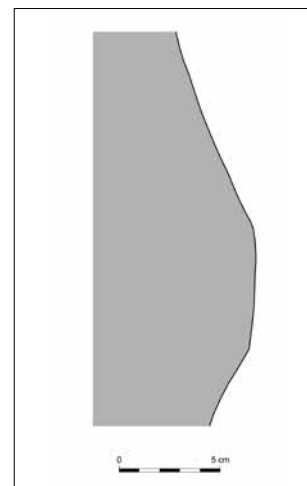
Nově prezentované hlavičky s listovým dekorem jsou cenným svědectvím hodnotné architektonické výbavy středověkých staveb na Zbraslavi, což je v souladu i s výše uvedeným vysokým hodnocením zbraslavské architektury v dosavadní literatuře. Nezbytné je rovněž zdůraznit informaci o středověkých architektonických článcích použitých při stavbě ohradní zdi zámku a upozornit na důrazný památkový dohled při jakýchkoli zásazích do její hmoty.

LITERATURA A PRAMENY

- BACHMANN 1941 — Erich BACHMANN: *Südetenlandische Kunsträume im 13. Jahrhundert*. Brünn-Leipzig 1941.
- BACHMANN 1977 — Erich BACHMANN: *Gothic architecture in the period before the Hussite Wars*. In: *Gothic Art in Bohemia*. Erich Bachmann (ed.), Oxford 1977, 11–26.
- BENEŠOVSKÁ ET AL. 1986 — Klára BENEŠOVSKÁ / Hubert JEČNÝ / Dana STEHLÍKOVÁ / Michal TRYML: *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*. *Umění* 24, 1986, 385–409.
- BENEŠOVSKÁ 1996 — Klára BENEŠOVSKÁ: *Aula Regia près de Prague et Mons Regalis près de Paris*. (=Cîteaux 47), Pontigny 1996, 231–243.
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: *Praha 885–1310*. Praha 2002.
- DRAGOUN/STEHLÍKOVÁ 1992 — Zdeněk DRAGOUN / Dana STEHLÍKOVÁ: *Archeologické a stavebně historické výzkumy v areálu prelatury zbraslavského kláštera v letech 1984–1989*. *Staletá Praha* 22, 1992, 135–164.
- FRB IV/1 — Josef EMLER (ed.): *Petra Žitavského kronika zbraslavská – Chronicon aulae regiae*. (=Fontes Rerum Bohemicarum IV). Praha 1884, 1–337.
- CHYTIL 1919 — Karel CHYTIL: *O založení kláštera na Zbraslavi a madoně Zbraslavské*. *Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1918*, 1919, 48–50.

5 Za potvrzení o oprávněnosti tohoto předpokladu jsem srdečně zavázán PhDr. et JUDr. P. Kroupovi.

- HOFMEISTEROVÁ/ZVOLÁNEK 1977 — Božena HOFMEISTEROVÁ / Jaroslav ZVOLÁNEK: Historie Zbraslavi. In: Zbraslav. Ivan Kruis (ed.), Vimperk 1977, 17–32.
- HANSL 1899 — František HANSL: Smíchovsko a Zbraslavsko. Praha 1899.
- HOMOLKA 1974a — Jaromír HOMOLKA: Einige Randbemerkungen zu den Büchern von Dobroslava Menclová České hrady I/II, Praha 1972, und Albert Kutal České gotické umění, Praha 1972. Mediaevalia Bohemica 4, 1974, 189–240.
- HOMOLKA 1974b — Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách. Praha 1974.
- HORYNA 1984 — Mojmír HORYNA: Nález románského zdiva v objektu prelatury na Zbraslavi. Umění 32, 1984, 177–180.
- HORYNA 2006 — Mojmír HORYNA: Zámek Zbraslav. Château. Praha 2006.
- HRUBÝ 1996 — Vladimír HRUBÝ: Architektonická skulptura a plastika. In: Gotika v západních Čechách (1230–1530) III. Jiří Fajt (ed.), Praha 1996, 591–617.
- CHARVÁTOVÁ 2002 — Kateřina CHARVÁTOVÁ: Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách, sv. 2. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2002.
- JEČNÝ/TRYML 1987 — Hubert JEČNÝ/ Michal TRYML: Zur Rekonstruktion der Klosterkirche in Zbraslav (Königsaal). In: Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki. Jerzy Strzelczyk (ed.), Poznań 1987, 137–147.
- KUCHYNKA 1913 — Rudolf KUCHYNKA: Václav Vavřinec Reiner a Frant. Xav. Balko. Nástrpní malby v prelaturě býv. kláštera ve Zbraslavi. In: Umělecké poklady. Zdeněk Wirth (ed.), Praha 1913, 20–21.
- KUTHAN 1978 — Jiří KUTHAN: Cisterciácký klášter a pohřebiště posledních Přemyslovců na Zbraslavi. Pražský sborník historický 11, 1978, 81–100.
- KUTHAN 1982 — Jiří KUTHAN: Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: Umění doby posledních Přemyslovců. Jiří Kuthan (ed.), Rostoky u Prahy 1982, 181–351.
- KUTHAN 1983 — Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Praha 1983.
- KUTHAN 1994 — Jiří KUTHAN: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Praha 1994.
- KUTHAN 2005a — Jiří KUTHAN: Cisterciácké kláštery v září královského majestátu. Klášterní fundace posledních Přemyslovců. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 13–43.
- KUTHAN 2005b — Jiří KUTHAN: Cisterciácké kláštery jako pohřební místa vládařských rodů střední Evropy. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 45–95.
- KUTHAN 2005c — Jiří KUTHAN: Středoevropské metamorfózy pravoúhlého chóru. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 159–194, 205–254.
- KUTHAN 2005d — Jiří KUTHAN: Středoevropské proměny klášterních kostelů s pravoúhlým chórem. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 195–203.
- KUTHAN 2005e — Jiří Kuthan: Katedrální chór v cisterciácké architektuře. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 277–317.
- KUTHAN 2005f — Jiří KUTHAN: Poklady cisterciáckých klášterů v Čechách a na Moravě. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 417–464.
- KUTHAN 2005g — Jiří KUTHAN: Cisterciácké kláštery v českých zemích a husitské obrazoborectví. In: Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis. Aleš Mudra (ed.), Praha 2005, 465–490.
- LÍBAL 1948 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948.
- LÍBAL 1994 — Dobroslav LÍBAL: Zbraslav. Architektura. In.: Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Daniela Houšková (ed.), Praha 1994, 88–91.
- LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001.
- MENCL 1950 — Václav MENCL: Románská a gotická hlavice jako prostředek datování české architektury. Zprávy památkové péče 10, 1950, 1–24.
- MENCL 1951–1952 — Václav MENCL: Tvary gotických žeber v české gotické architektuře. Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952, 268–281.
- MENCL 1969a — Václav MENCL: Podunajská reforma gotické katedrály. Umění 1969, 301–332.
- MENCL 1969b — Václav MENCL: Praha. Praha 1969.
- MERHAUTOVÁ 1982 — Anežka MERHAUTOVÁ: Plastické fragmenty z ostrovského kláštera. Umění 30, 1982, 35–42.
- NEUWIRTH 1888 — Joseph NEUWIRTH: Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zur Aussterben der Přemysliden. Praha 1888.
- NOVÁČEK 1910–1912 — V. J. NOVÁČEK: Zbraslavského kláštera stavba. Památky archeologické a místopisné 24, 1910–1912, 490–491.
- NOVOTNÝ 1928–1930 — Vladimír NOVOTNÝ: Pohled na bývalý klášter zbraslavský z polovice XVII. století. Památky archeologické 36, 1928–1930, 297–299.
- NOVOTNÝ 1941 — Vladimír NOVOTNÝ: Klášter Zbraslavský. Praha 1941.
- NYPLOVÁ 1933 — Zdenka NYPLOVÁ: Zámek Zbraslav. Dějiny a popis. Zbraslav n. Vlt. 1933.
- NYPLOVÁ 1955 — Zdenka NYPLOVÁ: Likvidace zbraslavského kláštera. Časopis Společnosti přátel starožitností 63, 1955, 240–243.
- PAŠEK 1995 — Karel PAŠEK: Zbraslavské listy. Zbraslav 1995.
- PODLAHA 1909 — Antonín PODLAHA: Posvátná místa království českého. Arcidiecéze pražská III. Vikariáty: Kralovický, Vlašimský, a Zbraslavský. Praha 1909.

Obr. 8. Praha 5-Zbraslav, zaniklý cisterciácký klášter. Profilace viditelné části gotického fragmentu zazděného v ohradní zdi zámec-kého parku (zaměřil autor, 2013; překreslil F. Flek, 2014).

- POCHE 1978 — Emanul POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 2. Praha 1978.
 POCHE 1982 — Emanul POCHE (ed.): Umělecké památky Čech 4. Praha 1982.
 SOUKUPOVÁ 2011 — Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze. Praha 2011.
 STEHLÍKOVÁ 1983 — Dana STEHLÍKOVÁ: Nové nálezy na Františku a Zbraslavi. Zpravodaj dobrovolných aktivit státní památkové péče a ochrany přírody v Praze, č. 21, 1983, 8–9.
 ŠAFÁŘ 1985 — Vladimír ŠAFÁŘ: Z kronik a archivů. In: Zbraslav. Antonín Fišer (ed.), Praha 1985, 7–11.
 TADRA 1904 — Ferdinand TADRA: Listy kláštera Zbraslavského. Praha 1904.
 TRYML 1980 — Michal TRYML: Praha 5-Zbraslav, zámek. Pražský sborník historický 12, 1980, 250.
 TRYML/JEČNÝ 1981 — Michal TRYML / Hubert JEČNÝ: Pohřebiště českých králů na Zbraslavi. Zpravodaj dobrovolných aktivit státní památkové péče a ochrany přírody v Praze, č. 11, 1981, 9–10.
 VARHANÍK 1983 — Jiří VARHANÍK: Příspěvek k stavební historii cisterciáckého kláštera na Zbraslavi. In: Umění 13. století v českých zemích. Praha 1983, 305–309.
 VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997: Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997.
 WEIGERT 1948 — Hans WEIGERT: Blattkapitell. In: Reallexicon zur deutschen Kunstgeschichte, Bd. 2, 1948, 855–867.
 WIRTH 1912 — Zdeněk WIRTH: Stavba kláštera Zbraslavského. Časopis Společnosti přátel starožitností 20, 1912, 82.
 WIRTH 1957 — Zdeněk WIRTH (ed.): Umělecké památky Čech. Praha 1957.
 ZAP 1855 — Karel Vladislav ZAP: Zbraslav. Památky archeologické a místopisné 1, 1855, 71–84, 117–125.
 ZeK 1952 — Zbraslavská kronika. Překlad František Heřmanský. Praha 1952.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FRAGMENTE AUS DEM KLOSTER ZBRASLAV

Der Beitrag befasst sich mit der Gruppe der bislang nicht veröffentlichten Architekturglieder, die sich zum Ausbau des 1292 gegründeten Zisterzienserklosters Aula Regia in Zbraslav (Königsaal), bzw. zum älteren, dem Ausbau des Klosters vorhergehenden Jägerhof des Königs Přemysl II. Ottokar an selber Stelle beziehen lassen. Ausführlich beschrieben sind zwei qualitätsvolle, wohl aus der Laibung eines Fensters oder einer Tür stammende Plänerkapitelle mit Pflanzendekor. Der Autor datiert sie anhand der Analogien vor das Jahr 1300, in die 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Weitere gotische Fragmente wurden in der Umfriedungsmauer des heutigen Schlossparks identifiziert.

Abb. 1. Prag 5-Zbraslav (Königsaal), das verschwundene Zisterzienserkloster. Das erste frühgotische Kapitell eines Stabs mit Pflanzendekor, Pläner. Ansicht der Deckplatte und des Kapitells, Schnitt A-A über das Kapitell.

Abb. 2. Pomuk (Gemeinde Klášter), Bez. Pilsen-Süd, verschwundenes Zisterzienserkloster. Fragment vom Maßwerk eines Fensters mit Blattdekor, Terrakotta.

Abb. 3. Nepomuk, Bez. Pilsen-Süd, Pfarrkirche St. Jakob. Detail vom Fenstergewände aus Terrakotta-Formziegeln mit Blattdekor.

Abb. 4. Prag 5-Zbraslav, das verschwundene Zisterzienserkloster. Das zweite frühgotische Kapitell eines Stabs mit Pflanzendekor, Pläner. Ansicht des Kapitells und seiner Lagerfläche.

Abb. 5. Prag 5-Zbraslav, das verschwundene Zisterzienserkloster. Auswahl der in der Schlossparkumfriedungsmauer eingemauerten gotischen Architekturglieder. **1** – Wahrscheinlich ein Gewölberippenbruchstück (links deutliche bearbeitete Seite mit Einkerbung und wohl dem Kehlenansatz; **2** – Fragment eines Birnstabprofils; **3** – Stufe einer Wendeltreppe(?); **4–6** nicht identifizierbare Fragmente.

Abb. 6. Prag 5-Zbraslav, das verschwundene Zisterzienserkloster. Lageplan der Schlossparkumfriedungsmauer mit sekundär eingemauerten Architekturgliedern.

Abb. 7. Prag 5-Zbraslav, das verschwundene Zisterzienserkloster. Schlossparkumfriedungsmauer, als Stützmauer der Straße dienend, mit sekundär eingemauerten Architekturdetails.

Abb. 8. Prag 5-Zbraslav, das verschwundene Zisterzienserkloster. Profilierung des sichtbaren Teils von einem in der Schlossparkumfriedungsmauer eingemauerten gotischen Details.

Übersetzung Jindřich Noll

Příspěvek vznikl v rámci výzkumné činnosti NPÚ a byl financován z rozpočtu NPÚ.

Mgr. Miroslav KOVÁŘ, Ph.D.
 NPÚ ÚOP v hl. městě Praze
 Na Perštýně 12/356, 110 00 Praha 1
 kovar.miroslav@npu.cz